

Mapování hnízdního rozšíření ptáků v Orlických horách v letech 1996-1998

Miloslav Hromádko, Věra Hromádková

Halasova 824, 500 09 Hradec Králové

Téměř přesně před 20ti lety založil Zdeněk Volf, za vydatné podpory tehdejšího pracovníka Správy CHKO Orlické hory pana Radka Jecha, pracovní skupinu pro výzkum ptáků v Orlických horách. V menších obměnách tato skupina pracuje dodnes a za dobu svého působení uskutečnila v Orlických horách řadu akcí, zaměřených na výzkum a ochranu ptáků. Z nich můžeme jmenovat alespoň časté společné nebo individuální odchyty a kroužkování ptáků, pozorování tahu ptáků a odchyty protahujících ptáků v noci na Šerlichu, vyvěšování budek, akce na ochranu sov aj. Většina těchto společných akcí byla publikována v regionálních i celostátních tiskovinách.

Nedílnou součástí všech těchto akcí bylo vždy pozorné a podrobné sledování výskytu ptáků v celém regionu Orlických hor. Tyto faunistické údaje byly pravidelně zaznamenávány do druhové kartotéky. Za dvacet roků pozorování se těchto faunistických záznamů nashromáždilo přes 2500 a jelikož mnoho z nich mělo velice cennou vypovídací hodnotu o ptácích Orlických hor, ale též o kvalitě celého přírodního prostředí, začali jsme časem uvažovat o možnosti vhodného publikování těchto údajů.

Při podrobnějším studiu této naší druhové kartotéky jsme si ovšem záhy uvědomili, že ačkoliv máme řadu cenných údajů o vzácných a neobvyklých druzích ptáků, většinou v naší kartotéce chybí údaje o zcela běžných druzích ptáků a jen velice málo údajů bylo o jejich kvantitě a výškovém rozšíření ptáků. Této chyby se nakonec dopouštěla všechna dosavadní publikovaná data o ptácích Orlických hor, ačkoliv logicky vzato, nejdůležitější druhy pro každou oblast musí být vždy druhy nejhojnější, zatímco vzácné a řídké druhy jsou méně důležité, jakkoliv by byly zajímavější a atraktivnější. Touto úvahou jsme dospěli k myšlence a posléze vypracování projektu, podle kterého chceme podchytit současný stav hnízdění všech ptáků v Orlických horách a to nejen co se počtu druhů týče, ale i plošného rozšíření, početnosti každého druhu a v neposlední řadě i výškového rozšíření. Cílem naší práce je tedy zachycení současného stavu hnízdění ptáků v době rychlé změny skladby lesního porostu a rozsáhlého odlesňování hřebenů hor v důsledku škodlivých imisí.

Metodiku jsme vybrali z již osvědčeného mapování hnízdního rozšíření ptáků v Československu v letech 1985-1988 a na něj navazujícího mapování hnízdního rozšíření ptáků v Krkonošském národním parku v letech 1991-1994. Po Krkonošském národním parku se tak Orlické hory stávají v České republice druhým velkoplošným chráněným územím, ve kterém bude uskutečněn komplexní výzkum hnízdících ptáků v tomto rozsahu. Pro mapování byla použita unifikovaná síť kvadrátů (čtverců) využívaná mezinárodně pro mapování živočichů a rostlin. Velikost základních čtverců odpovídá 10' zeměpisné délky a 6' zeměpisné šířky. Částečně se mapování dotýká základních kvadrátů 5663, 5664, 5763, 5765, 5864 a 5865, úplně je potom zahrnut čtverec 5764. Podobně jako při mapování v Krkonošském národním parku jsme tyto základní čtverce rozdělili na 16 čtverců menších, tj. o velikosti 2,5' zeměpisné délky a 1,5' zeměpisné šířky. Takto jsme získali v Orlických horách 57 mapovacích čtverců, na území o málo větším než je dnešní rozloha CHKO, včetně přilehlých částí zasahujících na území Polska. Pro představu je velikost z těchto 57 čtverců asi 3 x 2,8 km a celá plocha takto sledovaného území je tedy téměř 479 km².

Hlavní výhodou zvolené metodiky je užití mezinárodně doporučené kvadrátové sítě, která zaručuje možnosti porovnávání výsledků s jinými lokalitami. Nevýhodou je potom značná rozsáhlost daného území, které je možno prozkoumat pouze s větším počtem spolupracovníků. V současné době se realizace projektu zúčastňuje 20 spolupracovníků a je pochopitelné, že odborná úroveň, stupeň dodržení stanovené metodiky a v neposlední řadě časové a finanční možnosti nebudou u všech spolupracovníků stejné. Při tomto počtu spolupracovníků jsou nutně kladeny značné nároky na organizaci celé akce. Je nutno udržovat po celou dobu mapování pravidelný kontakt se všemi účastníky, vést dobrou evidenci všech hlášení pozorování, pravidelně jednou za rok je vyhodnocovat a dohlížet na dodržování stanovené metodiky. Nicméně, přes tyto nevýhody, je nám stanovená metodika odborníky doporučována pro výzkum rozsáhlejších území jako nejvhodnější.

Práci v terénu plánujeme nejméně na tři roky, s možností prodloužení dle potřeby o další rok k doplnění a upřesnění některých pozorování. Mapování jsme zahájili v roce 1996 a zde předkládáme souhrnné a dílčí výsledky za roky 1996 a 1997. V těchto dvou letech bylo z tohoto území získáno a zpracováno celkem 5829 faunistických a kvantitativních údajů. Při vyhodnocení jsme zjistili 122 druhů ptáků ve 14 řádech. Z ochránářského hlediska je nejvýznamnějším hnízdícím druhem v Orlických horách chřástal polní *Crex crex*, zařazený světovou organizací na ochranu ptáků Bird Live International mezi druhy celosvětově ohrožené. Z odborného ornitologického hlediska je nejvzácnějším hnízdícím druhem budníček zelený *Phylloscopus trochiloides*, zjištěný v naší republice teprve v posledních letech na několika místech v Krkonoších, na Kralickém Sněžníku a na severní Moravě. Z těchto 122 v Orlických horách zjištěných hnízdících druhů je ve vyhlášce MŽP č. 395/1992 Sb. zařazeno 12 druhů mezi druhy silně ohrožené a 10 druhů mezi druhy ohrožené. Všechny těchto 22 chráněných druhů jsme dále rozdělili do dvou skupin - na druhy hnízdící v lesním biotopu (13 druhů) a druhy hnízdící v biotopu nelesním (9 druhů). Jelikož hrubým odhadem je v mapovaných kvadrátech poměr lesní a nelesní plochy asi 1:1, porovnali jsme tyto dvě skupiny ptáků a vyhodnotili z ochránářského hlediska.

A) chráněné druhy hnízdící v lese

a) **druhy hnízdící v poměrně uspokojivém počtu**, tj. zjištěné alespoň ve 40% mapovaných čtverců: čáp černý *Ciconia nigra* (pozorování v 61,4%), krkavec velký *Corvus corax* (56,1%), krahujec obecný *Accipiter nisus* (47,4%),

b) **druhy s neuspokojivým počtem hnízdních párů**, tj. zjištěné méně než ve 40% mapovaných čtverců: ořešník kropenatý *Nucifraga caryocatactes* (38,6%), jestřáb lesní *Accipiter gentilis* (29,8%), sýc rousný *Aegolius funereus* (15,8%), výr velký *Bubo bubo* (14,0%), sluka lesní *Scolopax rusticola* (10,5%), holub doupňák *Columba oenas* (10,5%), kos horský *Turdus torquatus* (7,0%), lejsek malý *Ficedula parva* (5,3%), tetřev obecný *Tetrao tetrix* (5,3%), kulíšek nejmenší *Glaucidium passerinum* (1,8%).

B) chráněné druhy hnízdící mimo les

a) **druhy hnízdící v poměrně uspokojivém počtu**, tj. zjištěné alespoň ve 40% mapovaných čtverců: vlaštovka obecná *Hirundo rustica* (78,9%), tuhýk obecný *Lanius collurio* (70,2%), rorýs obecný *Apus apus* (66,7%), bramborníček hnědý *Saxicola rubetra* (54,4%), křepelka polní *Coturnix coturnix* (47,4%), chřástal polní *Crex crex* (42,1%),

b) **druhy s neuspokojivým počtem hnízdních párů**, tj. zjištěné méně než ve 40% mapovaných čtverců: hýl rudý *Carpodacus erythrinus* (26,3%), kavka obecná *Corvus monedula* (17,5%), bekasina otavní *Gallinago gallinago* (5,3%).

Z uvedeného přehledu je na první pohled patrný vyšší počet druhů s neuspokojivým počtem hnízdních párů v lesním (10 druhů) než nelesním prostředí (3 druhy). To signalizuje podstatně horší stav druhů hnízdících v lesním biotopu. To přesto, že prakticky všechna významnější maloplošná chráněná území v CHKO se nacházejí v lesním prostředí nebo je u nich dokonce les přímo předmětem ochrany. Tento stav je zřejmě důsledkem celkového zhoršení kvality lesů v této oblasti a naznačuje to, že ptáci mohou být velice citlivým indikátorem stavu celého přírodního prostředí. Jedním z cílů naší práce je umožnit i takovéto vyhodnocení. Na závěr ještě upozorňujeme, že tyto výsledky jsou pouze předběžné, vycházející z našich zkušeností po dvou letech podrobného mapování. V dalších letech budou jistě doplněny a upřesněny. Podstatnější změnu v náhledu na početnost výše uvedených druhů neočekáváme.

Tímto článkem bychom také chtěli upozornit, že uvítáme každého dalšího spolupracovníka, který by měl zájem získávat údaje v některém z mapovacích čtverců či poskytnout příležitostně údaje o ptácích v Orlických horách. Zároveň vyslovujeme velké poděkování všem našim 20 spolupracovníkům za obětavou práci v terénu, J. Flouskovi z Krkonošského národního parku za poskytnutí metodiky a v neposlední řadě též poděkování Agentuře ochrany přírody v Pardubicích, Správě CHKO Orlické hory, pracovníkům sekretariátu České společnosti ornitologické a zejména Okresnímu muzeu Orlických hor za materiální a morální výpomoc, bez níž bychom jen stěží mohli celý projekt organizačně zabezpečit.